

Mesen

Into the great, wide open

19 maart 2011

Het zal maar uiterst zelden vertoond zijn dat een burgemeester kan beweren elke inwoner van „zijn“ stad te kennen met naam en toenaam! Nochtans is dat iets wat Sandy Evrard, burgemeester van Mesen, voorgeeft te kunnen. Met recht en reden, blijkbaar, want hij was in staat om dat te bewijzen in een aflevering van „*Man bijt hond*“. Dat laatste is een van oorsprong Vlaams televisieprogramma dat zich vooral richt op triviale, alledaagse nieuwtjes en gewone, onbekende mensen. De toon van het programma is lichtvoetig. Het mag dan zo zijn dat Mesen wel de kleinste stad van België is, de burgemeester slaagde er toch maar in zijn bewering hard te maken. Het is dus geen wonder dat de man immens populair is in Mesen.

Spel zonder taalgrenzen

In mijn vorige Voetstukje, dat over Ronse, had ik het erover dat er in die stad rust heerst op het vlak van taalperikelen. De opmerking dat dat ook het geval was meer naar Frankrijk toe, in Comines-Komen, zette me achteraf aan het denken. Komen en zijn omgeving waren me namelijk nagenoeg onbekend en ik maakte een mentale aantekening om bij gelegenheid ook daar eens te gaan rondstruinen. En kijk, het kan geen toeval zijn, in de Marching zag ik voor 19 maart zowaar een wandeling aangekondigd in Mesen. Of Messines, want het stadje ligt net op de taalgrens. Of net erover. Dat kon ik ter plaatse een beetje moeilijk beoordelen. De reden is vooral dat hier het Vlaams lang niet zo strikt en abrupt in Frans overgaat waar de denkbeeldige streep van de taalgrens werd getrokken. Dit in tegenstelling tot wat ik zag op de flanken van de Kluisberg. Waar de taalgrens zelfs concreet als een prikkeldraad aanwezig is. Hier, waar West-Vlaanderen, Henegouwen en Frankrijk (bijna) samenkomen, vloeit alles veel geleidelijker over in elkaar. Het was zelfs zo dat ik me op deze wandeling eerst duidelijk realiseerde ten zuiden van de taalgrens te lopen, toen ik bij een kapper las dat er daar ook „*perruques*“ te verkrijgen waren. Zo te zien is er hier dus desondanks nauwelijks een haar in de boter.

Mesen is wel een stad met taalfaciliteiten voor Nederlandstaligen en die status maakt dat de stad nog op zichzelf bestaat en niet door een groter geheel is opgeslokt. Dit ondanks de minder dan 1000 inwoners die er resideren. Mesen is nog niet zo lang een stad. Weer een stad, moet ik zeggen want het kreeg in 1985 opnieuw de stadstitel die het in de napoleontische periode was kwijtgeraakt.

Doordat ze zo klein is heeft de gemeente Mesen maar één enkele kern; het stadscentrum zelf. Deze kern ligt tegen de noordgrens van de gemeente aan. Een deel van de bebouwing loopt verder door tot op het grondgebied van Wijtschate in de gemeente Heuveland. Er is nog iets raar met de geografie van Mesen-Messines. Ten westen van het grondgebied rond de stadskern ligt een afgezonderd stuk van het stadje! Deze *exclave* ligt tussen Wijtschate en Ploegsteert in. Mesen is een van de drie Belgische gemeentes die uit meerdere, niet aan elkaar grenzende delen bestaat. De andere twee zijn Elsene en Baarle-Hertog. De zuidgrens van Mesen wordt gevormd door de Douvebeek.

De „Dikkop“ van Mesen. De Sint-Niklaaskerk

Hoog en groot

De kerk die er staat is in elk geval een stad waardig. De Sint-Niklaaskerk heeft een opvallende koepelvormig toren. Ze staat op een heuvel en ze is dus van ver buiten het centrum al zichtbaar. Omwille van de vorm spreekt men van de „Dikkop“ van Mesen. De basis van de kerk moet er al 1057 geweest zijn. In de loop van de eeuwen werd er ijverig aan verbouwd. In de Eerste Wereldoorlog werd ze totaal vernield en het duurde tot 1928 voordat ze werd heropgebouwd. Aanvankelijk was het de abdijkerk van een klooster van de vrouwenorde van Sint-Benedictus die opgericht werd door Gravin Adela van Mesen. Toen was de

kerk toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw. Nu dus aan de grote kindervriend. Door de natuursteen die voor de bouw is gebruikt ziet de kerk er heel anders uit dan de meeste andere kerken.

Altijd iemands vader, altijd iemands kind...

In Flanders' Fields

Je kan niet in deze streek, de Westhoek, komen zonder overal op stille getuigen van de Grote Oorlog te botsen. De omvang van de verschrikkingen en de tol aan mensenlevens wordt hier treffend en zeer nadrukkelijk geïllustreerd door de haast niet te tellen soldatengraven. Soms zijn die kerkhoven kleine stukjes land die ergens midden in de velden liggen en die zich slechts kenbaar maken door het „Cross of Sacrifice“ en de groene wegwijzers met witte tekst die er naartoe wijzen. Het zijn, groot of klein, stuk voor stuk indrukwekkende monumenten met dikwijls beklem-

mend veel eendere witte zerkjes die in ordelijke rechte rijen staan. Misschien is het een morbide trekje in mijn karakter maar al van toen ik een kind was hebben deze grafvelden een diepe indruk op me gemaakt. En het overrompelende aantal van die begraafplaatsen verrast me telkens weer. Hoe het komt weet ik niet maar staande tussen die witte steentjes is het telkens zo dat er een diepe stilte over mij schijnt neer te dalen. Zelfs de wind en de vogels zwijgen dan. Althans; zo ervaar ik dat. Ik weet dat het maar een illusie is maar het kan zo echt, zo werkelijk aanvoelen dat het me daar weg drijft om het rumoer van het dagelijkse leven weer op te zoeken. Ik hou niet op te denken hoe zinloos het allemaal is geweest. Jonge levens voor altijd afgebroken. Van velen die nog nauwelijks geleefd hadden... Voor mij zwijgen daar dus ook de dichterlijke leeuweriken:

*In Flanders' fields the poppies blow
Between the crosses, row on row
That mark our place; and in the sky
The larks, still bravely singing, fly
Scarce heard amid the guns below.*

Om met luitenant-kolonel John McCrae te spreken.

Ik trof onderweg nog een gedicht dat volgens mij evengoed de verschrikking weergeeft en dat door zijn rauwheid en directheid zo mogelijk nog indringender is. Het werd geschreven door de veelbelovende Roland Leighton die echter al op twintigjarige leeftijd sneuvelde.

Daardoor illustreert het nog eens de totale horreur en de zinloosheid van die massale mensenslachten.

Ploegsteert

*Love have I known, and dawn and gold of day time,
And winds and songs and all the joys that are,
And known once, and as a child that tires with playtime,
Leaped from them to the elemental dust of war.
I have seen blood and death, but all has ending,
And even horror is but made to cease.
I am sickened with love that lives only for lending,
And all the loathsome pettiness of peace.
Give me, God of battles, a field of death,
A hill op fire, a strong man's agony.*

Ik kan het niet helpen maar wanneer ik dat lees lopen de rillingen me nog steeds over de ruggengraat.

De auteur van het gedicht „Ploegsteert“ Roland Leighton. (Foto van het internet)

De schepper van Ome Bill; Captain Bruce Bairnsfather. (Foto van het internet)

Ik ben op deze wandeling aan zoveel begraafplaatsen gepasseerd dat ik het tenslotte opgegeven heb er nog foto's van te maken. Het waren er simpelweg te veel... Op het grondgebied van Ploegsteert alleen telde ik achteraf in een lijst er niet minder dan veertien!

Ome Bill

Zoveel hoofden, zoveel zinnen... Schrijft de een zijn afkeer en verschrikking neer in verzen die nu bijna een eeuw hebben overleefd, de ander kijkt tegen dezelfde verschrikkingen schuin aan en schept een karikatuur. *Captain Bruce Bairnsfather* tekende vanuit een uitgegraven schuilplaats een figuur die een eigen leven ging leiden: Old Bill. Met veel zin voor humor legde hij de ellende en ongemakken vast van de „*Tommies*“ in de Groote Oorlog. Zijn strips werden zeer snel populair bij de soldaten en „Old Bill“, een figuur met een heftige walrussnor en een constant rothumeur, dook overal in de schuilplaatsen, loopgraven en dug-outs op in de streek van Saint Yves. Het talent van de man werd ontdekt door „*The Bystander*“, een Londens tijdschrift, en van dan af leverde Bairnsfather regelmatig bijdragen die later bekend werden als „*Fragments from France*“. Bairnsfather raakte in 1915 gewond en hij werd naar Engeland overgebracht. Hij overleefde zijn kwetsuren. Evenals Old Bill die de strijdende Engelsen een hart onder de riem stak.

Op en af

De streek hier schurkt zich tegen het Heuvelland en dus is het hier allesbehalve vlak. Tenminste: de ene keer heb je de indruk ergens in de polders verzeild geraakt te zijn, zo plat is het daar, het volgende moment gaat het landschap aan het deinen en evolueert het snel van glooiend tot golvend. Of de echte heuvels kwamen eraan en hier en daar zat er een redelijk pittige helling in. Wat echter vooral opviel

was de openheid van het landschap. Met schitterende vergezichten op de streek. Vanaf een bepaald punt bleven steeds de hoge getuigenheuvels van Heuvelland op de achtergrond zichtbaar. Open, wijds land en schitterende zonneschijn... wat moet de wandelaar nog meer hebben?

Het grootste deel van de tocht lag in het Waalse Gewest en dan vooral gecentreerd rond

Hoewel ze in Ploegsteert Frans spreken zijn ze zich blijkbaar wel bewust wat hun Vlaamse gemeentenaam betekent. Dit staat op een rotonde. Een ploeg...

Ploegsteert. „*Plug Street*“ zeiden de Engelsen in de Eerste Wereldoorlog. Ik vraag me af hoe de Franstalige bevolking van het dorp die naam uitspreekt. Alle dorpen op en aan de taalgrens hebben hier zowel een Franse als een Vlaamse naam. Comines - Komen, Warneton - Waasten, Mouscron - Moeskroen. En Mesen - Messines was al aan de beurt. Maar Ploegsteert moet het bij onze Waalse broeders zondermeer stellen met zijn Vlaamse benaming. Onvertaalbaar, waarschijnlijk. Of in het Frans (*Queue de Charrue?*) van een zodanig lachwekkend gehalte dat men het maar gelaten heeft voor wat het was. Het is daardoor echter wel duidelijk dat de grens hier ooit anders

lag dan nu het geval is.

De sigaar

Op deze tocht heb ik herhaalde malen ervaren hoe weinig ik afweet van de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog. Dit grootschalige massacre werd stiefmoederlijk behandeld in de lessen vaderlandse geschiedenis. Wel werden we overspoeld met datums (van buiten te leren) over allerlei ententes, verdragen, veldslagen en triomfen van het Heilige Roomse Rijk uit de tijd dat de uilen nog spraken. Maar over de gruwel vlakbij, daarover werd opmerkelijk discreet gedaan. Ik begrijp nog steeds niet waarom. Terwijl wat er in de Grote Oorlog was gebeurd toch makkelijk geïllustreerd had kunnen worden met stoffelijke bewijzen ervan. Terwijl een verdrag tussen Filips de Atrante en Floris de Bonte na de slag bij Overboelare net zo abstract was als een beeld van de achterkant van de maan. Het veraste me dan ook dat ik al vrij snel na het begin van de tocht een verwijzing vond naar de aanwezigheid van Winston Churchill in deze contreien gedurende de Eerste Wereldoorlog. Iets als „*Churchill's Walk*“. De man moest daar dus blijkbaar aan de wandel geweest zijn. Destijds.

Het blijkt te kloppen. Al was het er Winston blijkbaar om te doen de stoere knaap uit te hangen in de ogen van de manschappen. Hij zette daarbij wel vaker zijn eigen veiligheid en die van anderen op het spel. *Hakewel Smith* die één van de officieren was van het 6e bataljon waar Churchill bij verbleef, verwoordde het zo: „*He was like a baby elephant out in noman's land at night. He never fell when a shell went off; he never ducked when a bullet went past with its loud crack. He used to say, after watching me duck: 'It's no damn use ducking; the bullet has gone a long way past you by now'*“.

(Hij was als een baby-olifant die 's nachts op wandel was in het niemandsland. Hij liet zich nooit vallen wanneer er een granaat ontplofte, hij dook niet weg wanneer een kogel aan hem voorbij knalde. Hij placht te zeggen, nadat hij gezien had hoe ik wegdook: „het heeft geen verdomde zin om weg te duiken; de kogel is dan al lang jou voorbij“)

Al leek het niet zo, de risico's waren wel redelijk berekend. Churchill zocht het gevaar niet zomaar op. Hij wilde de manschappen tonen dat hij een van hen was en dat hij de gevaren van de loopgraven met hen deelde. Hij trok zich weinig aan van granaten. Op zekere dag zette hij zelfs zijn schildersezel neer op in de binnenplaats van Laurence Farm. Voor zijn manschappen organiseerde hij een concert van de band van de 9^e divisie in Ploegsteert. Na afloop van het concert bedankte hij de muzikanten die tijdens het concert door de Duitse artillerie onder vuur waren genomen met de opmerking: „*Lads I am sorry bringing you into such a precarious position but I am going to let you into a little secret. Last week the Germans had a band at the back of their lines playing to them and our artillery got them and all you saw was instruments and drums going into the air and I really wanted to see if*

their artillery were as good marksmen as ours“.

(Jongens, Het spijt me dat ik jullie in zo'n gevaarlijke positie heb gebracht maar ik ga jullie een klein geheimpje vertellen. Vorige week speelde een muziekcorps van de Duitsers achter hun linies en onze artillerie slaagde erin ze allemaal te pakken te krijgen. Alles wat je zag waren instrumenten en trommels die de lucht invlogen en ik wou nou wel eens zien of hun artillerie zo goed kon mikken als de onze)

Ik betwijfel sterk of de muzikanten konden lachen met die stoere-jongens-humor.

Uiteindelijk werd de boerderij waarin Churchill verbleef getroffen door een Duitse artilleriegranaat. De kop van die granaat vloog dwars door zijn slaapkamer. Hij stuurde het projectiel als souvenir aan zijn vrouw. Na die gebeurtenis verhuisde hij echter wel. Al schreef hij aan zijn vrouw dat het hem toescheen dat hij op een lange vakantie was... Stoere jongen gepokt en gemazeld in retoriek en grootspraak. Hij heeft het altijd goed kunnen uitleggen.

Waar waanzin en heldenmoed elkaar kruisen

Nu was het een kruispunt waar een berichtje van de organisatoren van de wandeling hing om ons te verwittigen dat we hier moesten oversteken maar dat dat niet zonder gevaar was. In oktober 1915 was het daar nog vele keren gevaarlijker op het kruispunt van *Le Gheer*. Toen vielen de Duitsers hier aan en daardoor moest de *2^e Inniskilling Fuseliers* zich zo'n 250 meter terugtrekken langs de weg naar Ploegsteert. De Duitsers bouwden

een verdedigingslijn op maar met vereende krachten vielen de Engelsen weer aan en de tijt keerde. De „*East Lancs*“ namen de loopgraven ten oosten van Le Gheer weer in en ze richtten er hun hoofdkwartier in. De Britten namen die dag 143 Duitsers gevangen en ze bevrijdden 45 man van hun eigen troepen. Die dag verloren de Duitsers ongeveer 1000 man. 800 daarvan werden in de buurt begraven. Ik heb hun graven niet gezien op deze tocht.

Op deze plaats verrichtte tamboer *John Bent* van de *1st East Lancs* een heldendaad die hem een Victoria Cross opleverde. De loopgraven van de East Lancs werden fel onder vuur genomen. Er vielen veel slachtoffers die in het niemandsland achterbleven. Ook soldaat J. McCully raakte ernstig gewond. Bent probeerde hem op te heffen maar hij werd zelf neergeschoten. Hij stak toen zijn voeten onder de oksels van McCully en zo heeft hij hem op zijn rug naar de Britse loopgraven gesleept. Brent was zelf zwaargewond en hij werd naar Engeland overgebracht om daar te herstellen. Hij kreeg er van King George V zelf het Victoria Cross uitgereikt. Ik weet niet of Brent en McCully de oorlog hebben overleefd.

Op de Carrefour de Le Gheer. In vreedzame tijden. Destijds het toneel van hevige gevechten en vernielingen.

In de putten

De eerste rustpost was ondergebracht in, zeer toepasselijk, het rusthuis in Le Gheer. Daar zat iemand op een bankje gemelijk aan een sigaret te zuigen. Een rookmelaatse die tijdelijk naar zijn Molokai was verbannen. In de rustpost konden degenen die zich ingeschreven hadden voor de 18 kilometer kiezen om hun wandeling met 2,5 kilometer te verlengen. Door bij de volgende splitsing samen met de 32 kilometer op te stappen naar de volgende

Een oude kleiput. Nu vol water gelopen.

Een meer recente put met een moeraskarakter en overvloedig veel riet.

Hier is de exploitatie nog steeds aan de gang. De kleilaag is duidelijk te onderscheiden.

rustpost. Daarvoor kregen ze wel een uitgebreide kijk op de *kleiputten van Ploegsteert* als toegift.

De kleiputten van Ploegsteert vormen een circa 150 hectare groot natuurgebied. Ze liggen stroomopwaarts van de samenvloeiing van de Leie en de Deule. Geografisch gezien horen ze bij het Heuvelland.

De kleiputten bestaan uit meerdere open uitgravingen die ontstaan zijn door de kleiwinning voor de *N.V. Steenbakkerijen van Ploegsteert*. De maximale diepte van de uitgravingen bedraagt ongeveer 7 meter. Dat komt uiteraard doordat de bruikbare kleilaag niet dikker is. Het is daar duidelijk dat de kleiwinning nog steeds verder gaat. Het was wel zaterdag en daardoor was er een betrekkelijke rust neergedaald over de reusachtig grote steenbakkerij. Maar doordat ik me van weg vergist had kwam ik tussen de bedrijfsgebouwen terecht en daar bromde en rommelde het nog steeds. Ik stel me voor dat die ovens niet eventjes stil kunnen gelegd worden over het weekend. Wel was het zo dat de aanvoer van verse klei en het uitgraven daarvan stil lagen. Om die klei aan te voeren is een grote installatie voorhanden die er op het eerste gezicht uitziet als een halve, geribbelde buis die door het landschap golft. Met gevelsteen schijnt men zich hier in Ploegsteert niet in te laten. Wat er uit de ovens komt is allemaal bedoeld voor niet zichtbaar blijvend metselwerk. Zoals gezegd werd *het natuur- en vogelreservaat van Ploegsteert* gevormd door de oude kleiputten. De eerste uitgravingen werden aan hun lot overgelaten nadat de exploitatie ervan was stilgelegd omdat de put was, eh... uitgeput. Zo ontstonden hier grote vijvers omdat de putten al na korte tijd onder water kwamen te staan. Het zijn nu zeer visrijke vijvers. Vanaf de vierde ontginningsput werd er tot een andere strategie besloten. Onder impuls van de huidige conservator José Tahon, maar ook dank zij de mede-

werking van de Heer Joseph De Bruyn, Directeur-generaal en Afgevaardigd Beheerder van de steenbakkerijen, werd het moerasbiotop behouden. Door de installatie van een pomp met een capaciteit van 26 miljoen liter water per maand kon het waterpeil in de vierde put op het gewenste niveau gehouden worden. Dat betekent een peil van maximaal 60 centimeter.

Zo heeft de mens hier een reservaat gemaakt met een zeer grote diversiteit: vijvers, moerassen en een ontginningszone. Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze site een be-

langrijke ornithologische, botannische en hydrobiologische waarde heeft. Met name zijn er grote aantallen kikvorsachtigen te vinden.

Het viel me op dat er op een bepaalde plaats nogal veel voertuigen geparkeerd stonden en even verder waakte een groepje mensen bij een afsluiting langs de verkeersweg. Het ging hier om een oversteekplaats voor padden. Die beesten werden daarbij eventueel een menselijk handje geholpen. Hetgeen niet overbodig was want onderweg heb ik ontelbaar veel exemplaren van die amfibieën gezien die platgereden aan hun einde waren gekomen. Het viel me ook op dat er veel, zeer veel auto's hier in de omtrek nummerplaten hadden die wezen op een Franse oorsprong. Bij nader inzien was dat echter niet zo merkwaardig. Een tweetal kilometer ten zuiden van de dorpskern van Ploegsteert ligt Le Bizet. En het is precies in dit gehucht dat de kleiputten te vinden zijn. Het gehucht zelf ligt tegen de Franse grens aan. Meer nog: het maakt deel uit van de stedelijke bebouwing van de Franse stad Armentières.

De Sint-Petrus-en-Pauluskerk in Ploegsteert.

Kop en staart

Ploegsteert ligt in Henegouwen en het is een deelgemeente van de Waalse stad Comines. Zoals reeds vermeld grenst het zuiden van het dorp aan Frankrijk en de stad Armentiers (Armentières).

De eerste vermelding van het dorp is te vinden in 1596 als *Plocsteert*. Ik heb dus zo'n donkerbruin vermoeden dat de naam wel eens minder te maken zou kunnen hebben met het landbouwwerktuig als voor de hand schijnt te liggen.

Uiteraard heeft Ploegsteert een kerk. Het is de neogotische *Sint-Petrus-en-Pauluskerk*. In de Eerste Wereldoorlog werd ze, zoals zoveel in deze regio, tot puin geschoten. Ze werd in 1925 heropgebouwd.

Ploegsteert heeft zich in mijn geheugen ingegraven, niet enkel door de wat vreemde naam, maar ook doordat daar een illustre personage begraven ligt. Een wielrenner: *Frank Vandenbroucke*. Bekend, berucht, toegejuicht en verguisd, vereerd en uitgespuwd. Liefst allemaal tegelijk. Na aanvankelijk grote successen kwam hij steeds meer in opspraak. Wegens vermeend dopinggebruik. Toen bij een huiszoeking inderdaad van dat soort verdachte producten bij hem werden gevonden, beweerde hij dat die bestemd waren voor zijn honden. Het is me niet bekend op die dieren soms meededen in de hondenrennen. Hoe dan ook: de man kwam steeds meer in de problemen. Wat niet belet dat hij in Vlaanderen (en een beetje in Spanje) populair bleef en zeer veel krediet kreeg. Maar iets van enige betekenis presteren deed hij niet meer.

Hij was 34 jaar toen hij in Saly, Senegal, onder verdachte omstandigheden overleed. Een autopsie door een Senegalese wetsdokter stelde een dubbele longembolie vast bovenop een hartkwaal. Hetgeen wel heel raar is voor een sporter van zijn (gewezen) kaliber. Al met al bestaan er nog heel veel twijfels over de juiste omstandigheden van zijn dood. Men is hem in Ploegsteert nog niet vergeten. Jaarlijks wordt de *VDB For Ever Classic* gereden. Dat is geen wedstrijd maar een toerit die toegankelijk is voor fietstoeristen, mountainbikers en zelfs professionele wielrenners. Al is het dan niet Ploegsteert die het initiatief daartoe genomen heeft maar een actieve supportersclub in Herzele.

In de grond

Vlak voor een kruispunt waar onze pijltjes naar links wezen langs de rand van een bosgebied, was alweer een opvallend oorlogsmonument te zien. Annex een paar begraafplaatsen aan weerszijden van de baan: Ploegsteert Memorial. Daar opgericht in 1931. Wat di-

Het Memorial van Ploegsteert

rekt in het oog loopt is een indrukwekkende cirkelvormig paviljoen waarvan de ingang bewaakt werd door twee stenen leeuwen. De namen van 11447 soldaten en Britse officieren die geen gekend graf hebben gevonden zijn hier in steen gebeiteld. Niet ver van het Memorial, wordt er binnenkort een zogenaamd *interpretatiecentrum* geopend. Het zou in 2012 moeten opgesteld worden voor het publiek. Dat centrum, dat in het verlengde van het bos van Ploegsteert ligt, zal het leven vertellen van zowel de soldaten als de gewone bevolking tijdens de Groote Oorlog.

Het kruispunt zelf had ook al een historische betekenis die kenbaar gemaakt werd door een paar infopanelen. In 1916 bouwde de *1st Australian Tunneling Company* hier een onderaards verblijf voor iets van een 1200 manschappen. De bedoeling was om de troepen die zouden worden ingezet bij de slag om Mesen, een veilig onderkomen te bieden. De officiële naam was „*Hill 63 Dugouts*“ maar de Australiërs noemden het „*Wallangara*“. Hetgeen „het gat in de heuvel“ betekent. In de omgang echter werd het aldaar aangeduid als „*de catacomben*“. Er waren 16 gangen die aan weerskanten slaapbanken hadden. Bepaalde delen waren voorbehouden aan de officieren en hun ordonnansen. Hogere officieren hadden recht op „kamers“ met twee bedden en een tafel. Naast het centraal bureau en het transmissiecentrum waren er nog 38 slaapbanken voor de secretarissen en de koeriers. Er was ook een elektriciteitsinstallatie voor de verlichting en het transmissiesysteem. Zelfs aan een kantine en een klein hospitaal was gedacht. De noord- en de zuidkant hadden elk drie uitgangen. De hoofdingang aan *Hyde Park Corner* (waar ik blijkbaar stond) was breed genoeg voor een wagon. Bijna elke eenheid die in de sector verbleef tussen 1917 en 1918 heeft een nacht doorgebracht in de catacomben. Ook buiten dit hol in de grond verbleven nog manschappen en officieren. In schuilplaatsen uit metaalplaat die met aarde waren overdekt. Daarbij maakte men handig gebruik van de aarde die uit de catacomben werd uitgegraven.

Gheer en Hutte

De fikse beklimming in het Huttebos. Van bovenaf naar beneden gekeken. Het ziet er veel onschuldiger uit dan het in werkelijkheid was.

Het bos dat ik na het kruispunt aan mijn rechterzijde kon zien, bleek een deel te zijn van het complex dat het *Gheerbos* (of Bois de Ploegsteert) en het *Huttebos* uitmaken. Dat is in zijn geheel wel 230 hectare. Het zijn diverse stukken die in privé-handen zijn. Het Huttebos was een eiken- en iepenbos totdat de *Scolytus scolytus* er anders over besliste. Dat is nu eens niet een Romein of een ander menselijk indringer in onze streken maar wel de gevreesde iepenspintkever. Die heeft hier ernstig huisgehouden en de mooie bomen door de iepenziekte vrijwel uitgeroeid.

De bossen zijn een toevluchtsoord voor onze gevederde vriendjes die er amper gelegenheid vinden om een nestje te bouwen en een tijdelijk gezinnetje te stichten. Het

milieu is dan ook zeer divers: bossen (wat had je gedacht?), open plekken, struweel, bos-

randen en vochtige gebieden. Er is dus heel wat leven dat zich daar thuis voelt. Waar de pijltjes van de weg af wezen en mij het bos instuurden, wachtte een helling die zich met de kwalificatie „pittig“ waarschijnlijk erg tekort gedaan zou voelen. Het was een flinke beklimming die me meermaals naar adem deed happen. En eens buiten het geboomte ging die helling ook nog eens verder omhoog. Zij het dan dat de helling wel wat milder werd. Soms meer een vals plat. Waarna een lange afdaling volgde naar Vlaanderen toe. Al was het dan wel naar het Heuvelland. Zodat weldra de zwaartekracht weer opspeelde.

Vis aan land

Er wachtte daar het dorp *Wulvergem*. Onderdeel van Heuvelland. Met een rustpost in een ontmoetingscentrum. Ik meen te begrijpen dat de toneelkring „*Het Nieuw Wulvergems Toneel*“ hier zijn opvoeringen heeft. Wat me nogal verwonderde want het zaaltje was echt wel klein en met al het beton rondom scheen de akoestiek me ook niet ideaal. Maar ze brengen uitsluitend stukken in het lokale dialect. Dat zal wel veel goed maken. Hoofdzakelijk door de galm verstond ik echter nauwelijks wat er gezegd werd. Een euvel waaraan mijn beschadigde gehoor minstens voor een deel schuld heeft. Voor de rest is het dialect me uiteraard ook niet al te vertrouwd.

Wulvergem is het kleinste dorp van de gemeente Heuvelland. Het is slechts 350 hectare groot met 250 inwoners. Het dorp is waarschijnlijk ontstaan nabij de Romeinse heirbaan die langs Nieuwkerke liep. Het dorp ligt wat hoger dan de omgeving en dat was om geen natte voeten te krijgen wanneer de Douve weer eens overstroomde. In 1845 werd hier bij het kerkhof een urne gevonden met 270 Romeinse muntstukken. Met de beeldenaar van Marcus-Aurelius, Antonius en Commodus. Die laatste zal wel geen „comodo et incomodo“ hebben uitgevaardigd voor het verblijf hier van zijn onderdanen. Al dat keizersgebroed leefde tussen 138 en 180 na Christus. De vondst zou kunnen wijzen op bewoning in die periode.

Reeds in 703 werd het dorp in een akte vermeld als „*Wulferisele*“. Daarin werd bepaald dat

De Walvis bij... De Walvis!

een zekere Wulfer zijn hoeve schenkt aan de abdij van Sint-Winoksbergen. Dus zou de naam „Wulvergem“ zo iets betekenen als „de woning van Wulfer“.

Wulvergem heeft ooit een kasteel gehad. Dat was vroeger te zien aan de mote (een kunstmatige verhevenheid) die 4 meter hoog was en een omtrek had van 145 meter. In de Eerste Wereldoorlog werd de mote door de Engelse soldaten omgedoopt tot *Fort Pinkle*.

Voor de Groote Oorlog stond in Wulvergem een gotische hallenkerk met drie beuken en een zware toren met een scherpe spits. Na de oorlog werd de vernielde kerk in onge-

veer dezelfde stijl weer opgebouwd. De kerk is toegewijd aan de *Heilige Machutus*. Deze mij totaal onbekende heilige wordt in Wulvergem aanroepen om genezing te krijgen van reuma, kinderziekten, verlamming en zenuwziekten. Een bezoek aan een gekwalificeerd geneesheer wil ook wel eens helpen. De pedigree van Machutus was me iets duidelijker toen ik zijn Franse naam vernam: *Saint Malo*. Hallo? Niemand minder dan *Guido Gezelle* heeft een verhaal opgetekend dat de belevenissen van deze Ierse heilige vertelt.

Vóór het ontmoetingscentrum en de speeltuin *Pinochio* ligt aan de straatkant een beeldhouwwerk. Het draagt dezelfde naam als het ontmoetingscentrum zelf: *De Walvis*. En dat heeft alles te maken met de legende van Sint Machutus. De dader van het kunstwerk is de zanger-beeldhouwer *Willem Vermandere*. Bij de inhuldiging van het kunstwerk vertelde hij

één en ander over zijn creatie en over de heilige die eraan ten grondslag ligt. Ik laat hem zelf aan het woord:

„Kunt gij gene walvis maken met een ventje d'r op?!

Mijn oren krulden. Walvis? Wat voor ne walvis? Ventje? Wat voor een ventje? Dan kwam heel het verhaal van die heilige Ierse monnik Machutus, die met zijn bootje over zee kwam gevaren om ons schone manieren te leren en te kerstenen... Maar och Here, den duvel wil daar een stokske tussensteken. Hij doet het stormen, zodat Machutus zijn bootje naar de dieperik gaat en de monnik moet ferme klauwieren om zijne kop boven water te houden. God groten Here, als ik hier verzuip, dan gaan ze daar in de Westhoek nooit bekeerd gera- ken. Ze gaan daar blijven vloeken en ketteren en alles vol beton gieten en al hun geld be- leggen in leper, stelen en bedriegen en makaars vrouw afpakken. God, toont ne keer uw krachten...

‘t Is niet gelooflijk maar ‘t is de waarheid: vlakbij is daar toch zeker een eilandje en Machu- tus wordt door een krachtige golfslag op dat eilandje gesmeten. Halfdood, zijnen buik vol zoutwater, zijn monnikspij zoppenat gelijk een dwell, maar hij leeft. God van den hohen he- mel, thank you very much. Machutus wringt zijn garderobe uit en terwijl de storm stilt en de hemel openklaart, legt de heilige man zich in zijn blootje te drogen in de zon. Hij moet zelfs in slaap gevallen zijn. Hij schiet wakker van de meeuwen boven zijn kop en wat ziet hij...? De kustlijn! Hij ziet Blanc-Nez en ginder Griz-Nez en verder zand en duinen. Zijn eilandje is weggedreven naar hier. Maar wat voor een eiland is dat eigenlijk? Dat eilandje is een vis, een walvis. Mirakel, mirakel, mirakel. En als ge dit vertellingske niet gelooft, ga dan maar direct naar huis, want dan hebt ge hier niets te zoeken.“

Over de Grote Oorlog

In de Eerste Wereldoorlog werd ook Wulvergem niet gespaard. Al leek het er aanvankelijk wel op. Het dorp lag juist achter de frontlijn. De soldaten kwamen hier uitrusten na hun ver- blijf in de loopgraven. Verschillende tentenkampen lagen rond het dorp. Er waren gaarkeu- kens, veldlazaretten, slaappleatsen en wat er verder nog aan te pas kwam. In de nacht van 29 op 30 april 1916, precies één jaar nadat gifgas voor het eerst werd gebruikt als oor- logswapen, werd het dorp door die geniepige smeerlapperij overvallen. Daarmee was het gedaan met de relatieve rust in Wulvergem. Begin 1918 namen de Duitsers het dorp in en ze stootten door tot Loker en de Scherpenberg. Er sneuvelden toen meer dan 1000 solda- ten. Drie Engelse begraafplaatsen herinneren nu nog

Eén van de zerkjes op het Packhorse Farm Shrine Cemetery. Waar nu gewerkt wordt.

aan deze bloedige veldslagen: Wulvergem Lindenhoek Road Military Cemetery, Pond Farm Cemetery en Pack- horse Farm Shrine Cemetery. Dat laatste kerkhof heb ik op deze tocht bezocht. Het viel me vooral op omdat het nu duidelijk een bouwwerf was. Het kerkhof wordt gere- noveerd.

Het *Packhorse Farm Shrine Cemetery* is te bereiken via een breed graspad, tussen twee weiden. De begraaf- plaats werd ontworpen door *W.H. Cowlshaw*. Het stuk grond is ongeveer 675 vierkante meter groot en het is rechthoekig van vorm. Onder het „*Cross of Sacrifice*“ zijn drie platen ingewerkt, evenals een witstenen zitbank. Op de begraafplaats liggen 59 geïdentificeerde doden uit het Verenigd Koninkrijk.

„*Packhorse Farm*“ was de naam die gegeven werd aan een boerderij aan de oostzijde van de weg van Linden- hoek naar Wulvergem. Net ten zuiden daarvan stond een kapelletje („*shrine*“), dat nu echter verdwenen is.

Op een muurtje bij de ingang lag de kop van een artille- riegranaat. Waarschijnlijk aan de oppervlakte gekomen

Dit vond de boer op zijn akker. Bijna een eeuw lang begraven geweest.

tijdens het graven op het kerkhof. Ook op een andere plaats langs het traject had een boer blijkbaar een graanaat bovengeploegd en die tentoongesteld op een paal langs de weg. In heel de Westhoek komt er nog steeds, bijna een volle eeuw na de gruwelen, voortdurend allerlei oorlogsmunitie aan de oppervlakte. Sommige exemplaren daarvan zijn nog ronduit gevaarlijk omdat het geheel bijzonder onbetrouwbaar is geworden en soms nog oorlogsgas bevat. Zelfs menselijke resten duiken zo nu en dan nog op! Waarbij identificatie waarschijnlijk slechts in uitzonderlijke gevallen nog mogelijk is.

Vuur

Er zijn geen molens in Wulvergem. Nu niet meer. Ooit wel. Wat er wel nog is, is de inrichting van een maalderij. Heel toepasselijk is dat in „De Oude Molen“ in de Kemmelstraat. De inrichting bleef volledig bewaard. Het malen zelf daar werd al gestopt in 1971. Maar toen was men op deze al even bezig geweest met graan malen. Al van in 1896. De molen werkte niet

met wind- of waterkracht maar met een motor. Eerst een gasmotor, later werd dat een dieselmotor. Er wordt in dit geval dan ook gesproken van een vuurmolen. De motor die er nu nog staat is bijna honderd jaar oud.

De natuurstenen toren op het Ierse Vredespark in Mesen.

Wanhopige omhelzing

Al van bij het begin van de wandeling had ik een hoge toren in natuursteen gezien. Niet zo moeilijk want het is een zeer hoge, slanke kegel die nog eens op een heuvel staat. Het was me echter niet duidelijk wat de bedoeling ervan was. Ik had natuurlijk kunnen weten dat ook dit een *oorlogsgedenkteken* kon zijn.

Het is een stukje Ierland. Langs een vlinderpad werd ik naar de plaats waar de kegel stond geleid. Daartoe moesten enkele hekken ontsloten worden. Juist binnen het hek voor het park zelf is een gedenkplaat aangebracht waarop het volgende staat: „... *vanaf de top van deze heuvelrug, waar een vreselijke slachting plaatsvond*“. Dat was het inderdaad. Hoewel het geen slachting was ten gevolge van het oprukken van de Ierse divisies. Dat gebeurde verder naar het noorden. Vanaf de heuvelrug waar nu de toren staat, had men bij zonsopgang op 7 juni 1917 veel beweging kunnen zien. Diverse divisies die in beweging kwamen om zich in een grote veldslag te storten. Het is de geschiedenis ingegaan als „*De Slag om Mesen*“.

Het begon met een knal. En niet zo'n kleintje. Bij *Hill 60*, op het meest noordelijke punt van de linie was de *1st Australian Tunneling Company* (jawel, die van de catacomben!) sinds november 1916 bezig geweest met het graven van twee grote mijnschachten onder *Hill 60* en *The Caterpillar*. Vlak naast het Britse front waren nog 17 dergelijke mijnen, allemaal vol explosieven. Het was de bedoeling dat alles tegelijk tot ontploffing te brengen. Iets wat nog nooit eerder was vertoond. Om goed drie uur 's nachts op 7 juni 1917 ging de boel de lucht in en dat vormde de prelude tot de Slag om Mesen. De mijn onder *Hill 60* maakte een krater van wel twintig meter diep en 90 meter breed. Het effect op de troepen van de Duitse

frontlinie was verpletterend. Na de ontploffingen en voorafgegaan door een gordijnvuur, rukten de Australische, Nieuw-Zeelandse en Britse troepen op. Ze vonden een ontredende vijand. *Charles Bean* schreef: „Na het vuren van een paar losse schoten, gaven de Duitsers zich over, terwijl de troepen naderden. Mannen liepen langs de loopgraven en beschoten de schuilplaatsen, waar de inzittenden dan uitkwamen, sommigen schreeuwend als geslagen beesten.“ *Luitenant Garrard* verwoordde het als volgt: „Ze deden vergeefse pogingen om ons te omhelzen. Ik zag mannen nog nooit eerder zo ontmoedigd“.

Je zou van minder...

Ondanks het snelle succes bij het begin van de acties gingen de gevechten nog dagenlang door en dat kostte nog velen het leven.

Op de stèles van het Ierse Vredespark staan de verschillende graafschappen van Ierland en wordt aan de divisies die aan de slag deelnamen herinnerd.

Het is nu een vredig oord. Nu wel...

Hier heb ik op deze wandeling gelopen. Bijna 33 kilometer ver.

UBI MEL IBT FEL

© 2011 Michel Christiaens